

ЖИТТЄТВОРЦІ: ЮРІЙ ЛИПА ТА ВАСИЛЬ СТУС

*«Творчість життя – може
одно з найвищих мистецтв.
Творчість у кожній дрібниці».
Ю. Липа*

Порівняння митців як пошук спільного й особливого у їхніх життєвих шляхах і творчості сприяє поглибленню розуміння кожного з них та допомагає узагальненню.

Ідея подібності долі, ідейно-естетичних акцентів творчості Юрія Липи та Василя Стуса в сучасному літературознавстві не нова. До питання про типологію історіософських і націософських візій у їхній художньо-естетичній системі звернулася Г. Райбедюк, виявивши спільність проблематики творів (національна історія, український менталітет, комплекс меншовартості, вплив Т. Шевченка тощо). Вона зауважила, що українським письменникам загалом «випадало не лише обґрунтовувати державницькі ідеї, бути їх теоретиками [...] й творчо їх реалізовувати, але й доводити власним життям» [7, с. 116]. На думку дослідниці, В. Стуса з Ю. Липою споріднює феномен профетизму, згідно з яким сенс буття людини – виконати своє головне призначення. Що ж до «проблеми пізнання людиною світу і себе в цьому світі, об'єднуючим чинником антропологічної концепції обох поетів є імператив самотворення» [6, с. 36].

Для Ю. Липи сенс людського життя символічно закодований у слові «призначення», що є ключовим у його етиці й естетиці. Симптоматичним у цьому плані є вірш, що має однойменну назву. Поет ділиться власним духовним досвідом щодо місії людини на землі, узалежнює його, насамперед, від Бога. В його версії це призначення має езотеричну природу. Воно відкриється «у муках днів і в боротьбі з собою»; кому пощастило його осягнути – слід жити ним; якщо ні – справжнє життя такої людини ще не почалося, вона ще навіть не варта вмерти [3, с. 107].

Формальним приводом до співставлення двох Великих Українців став ювілейний 2018 рік: Василь Стус народився тоді, коли Ю. Липа готував до друку книгу «Призначення України» [2]. Потребу здійснення своєї головної праці він пояснив бажанням «бути сучасником» – «вхопити зміст сьогоднішніх часів», тому епіграфом обрав вислів А. Моруа: «Треба

належати до своїх часів...». У вступі книги автор продовжив цю думку: «належати до своєї доби, до її перспектив і розмаху нелегко, бо ж треба віднайти себе в сучасності» [підкресл. авт. – С. К.].

Через тридцять років свій публіцистичний лист «Дещо з думок наших попередників про національне питання на Україні та про її сьогоднішнє буття» (1968) [11, с. 381–397]. В. Стус почне з аналогічного націєцентричного імперативу: «Митець потрібен своєму народові та усьому світові тільки тоді, коли він сучасний, коли його творчість іде по самому нерву життя, коли вона зливається з криком його нації. Де та сучасність для сьогоднішнього українського митця, для сьогоднішнього українського інтелектуала? Вона між лезом українського меча і горлом української нації. Там і тільки там шукали і знаходили сучасність наші попередники, вітчизняні письменники-великомученики, більшість яких стала жертвою російського царизму та новітніх деспотій. Вони нам дорогі саме своєю затурбованістю долею рідного народу» [11, с. 381–382]. Одним із них був Ю. Липа, 20 серпня 1944 р. закатований енкаведистами. 4 вересня 1985 р. до них приєднався і сам автор «Думок».

Є різні тлумачення поняття «життєвий шлях». Це і «життя людини, розгорнуте в часі і просторі», й «індивідуальна історія, протягом якої людина формує свою особистість», і «цілеспрямований процес самореалізації індивіда», і «поступовий розвиток особистості, закономірна зміна етапів її еволюції» та, нарешті, «складний суперечливий психосоціальний феномен, в якому сплітаються автономні лінії розвитку: онтогенетичного (фізіологічного), психічного і соціального» [8, с. 253]. Згідно з концепцією Л. Сохань, життєтворчість є особливою вищою формою прояву творчої природи людини; це духовно-практична діяльність особистості, спрямована на проектування, планування, програмування і творче здійснення свого індивідуального життя. Особистість у цьому процесі діє як розвинута індивідуальність, суб'єкт свого індивідуального життя, а об'єктом творчих дій особистості є її власне життя [8, с. 253]. Тож цілком закономірно, що життєвий шлях Ю. Липи та В. Стуса дослідники кваліфікують як «життєтворчість».

У дослідженні «Василь Стус – життя як творчість» [13] Д. Стус проаналізував біографію батька, який «зумів жити так, що його творчість стала життям, а саме його життя стало творчістю». Подібну характеристику дає Ю. Липі упорядника його збірки творів «Час людини» у вступній статті «Про творчість у біографії та біографію у творчості» [3, с. 3-24].

За Д. Стусом, життєтворчість – «творення себе, своєї долі, а відтак і світу навколо себе» [13, с. 7]. «Ґрунтом для цієї життєтворчості [батька] було

оте вічне надмірно безформне тіло селянського Пантагрюеля, яке треба було за допомоги стилоса трансформувати в довершеність новітньої форми, яка б не лише не знищила традиційного національного духу, а навпаки – підкреслила його...» [13, с. 63]. Згадавши про «людей з біографією» Ю. Лотмана, (це особистості, яким притаманна свобода вибору моделі поведінки) літературознавець зауважив, що яскрава біографія – це завжди «виламування з узвичаєного» [12, с. 7].

За Л. Сохань «повсякденне життя» – це не тільки буденний, стереотипний, традиційний життєвий цикл, що повторюється, а також і рівень життєвих новацій, «проривів» буденного, звичайного, усталеного. У творчої особистості, що самоактуалізується, повсякденне буття – це простір не лише для буденних, а й для неординарних діянь, надбань, переживань [8, с. 258].

У затишку прожити не судилось: / ударив грім і зразу шкереберть / усе пішло, що ніби тільки снилось, як життєіснування, життєсмерть» – це зі збірки В. Стуса «Час творчості» [10, с. 24].

За спогадами Н. Ливицької-Холодної, Ю. Липа легковажно ставився до своєї поетичної творчості, коли ж говорив про себе як про поета, то завжди напівіронічно казав: «Мій брат поет» [4, с. 50]. Подібні інтонації прочитуються в само означенні В. Стуса, вміщеному в передньому слові до його збірки «Зимові дерева» (1970), що має назву «Двоє слів читачеві»: «Поетом себе не вважаю. Маю себе за людину, що пише вірші» [9, с. 42].

Зближує Ю. Липу та В. Стуса культурологічна концепція творчості, зокрема, їх активне перекладацтво. Справжніх поетів і справжні переклади влучно визначив Є. Маланюк: «Перекладач, якщо він є справжнім поетом, перекладає лише тих і те, що він справді покохав. Тим пояснюється факт, що найліпші, цебто найбільші творчі (конгеніальні чи навіть лише живі) переклади трапляються нечасто, випадково і досить несподівано [...] Справжній-бо переклад поезії є творчістю, з тією різницею, що вона не безпосередня, а опосередкована, що й становить її трудність і скомплікованість. Нормально поет інспірується позалітературно, але коли поета, з не меншою силою, інспірує чужий твір, то це й є натуральна причина народження справжнього перекладу» [5, с. 2].

Обидва поети перекладали Р. М. Рільке. Принагідно слід згадати статтю В. Стуса «Еріх Марія Рільке (1875–1926)» [11, с. 238–239], де підкреслюється цілісність вірша: «Перекладати Рільке дуже важко. Його поезії можуть трансформуватися тільки в дуже розвинені мови. Крім того, тема віршів поета кристалізується і змістовно, і ритмічно, і інтонаційно, і навіть фонічно. Доносити таку в кілька способів виявлену тему, не

дубльовану, а розповнювану подібними концентрами, – мало не сізіфова робота» [11, с. 239].

Критики виокремлюють рільківські риси і в Липиних, і у Стусових перекладах, але наразі йдеться не стільки про майстерність поетів, стільки про авторство у перекладі. Вірш «Поет» – рефлексія самотнього митця у невпинному плині часу. «Поет, друге я людини – фіксує межові стани, які повинна перейти особистість у боротьбі за збереження себе самої в цьому ворожому, жорсткому, але водночас доброму та справедливому світі» [13, с. 196].

Поет

(переклад Ю. Липи.)

Годину, утікаєш пріч,

А жалиши боляче крилами.

І що мій день? і що кожна ніч?

І що творитиму устами?

Кохана, дім, куди прийшов, –

Не мій, і вічно не для мене.

Все полоню; і полонене,

Збагачене, втікає знов

1923

[3, с. 208]

Поет

(переклад В. Стуса)

Від мене віддалилась ти, години,

Крила ударом, ранивши мене.

Я сам. І де уста свої подіну?

Що з ніччю діятиму? Що – із днем?

Не маю ні коханої, ні роду,

Ні краю, у якому мав би жити.

Та все, чим я збагачую природу,

Мене, дозріле, щедро багатить

між 1972-1977

[12, с. 66] [підкресл. авт. – С. К.]

Та ж сама думка є у статті В. Стуса: «Справді, Рільке мав рацію, кажучи, що пише не поет: поетом щось пише. Не дивно: пише і поет, і навколишнє. Може через поета пише природа – своєю рукою. Або так, як у дві руки (свої і вчителя) виводить літери першокласник» [11, с. 238]. Ближчий до першоджерела ліричний герой майже 40-річного в'язня сумління В. Стуса (прожив 47 років), який досяг гармонії зі світом, на відміну від

шукаючого, незадоволеного, незаспокоєного 23-річного студента Ю. Липи (прожив 44 роки).

Під час реконструкції біографії Ю. Липи за тими історичними джерелами, що збереглися й були віднайдені авторкою статті, зауважено творче ставлення поета до особистого життя з ранніх років до останніх днів [1]. Липа був обдарований талантом життєтворчості з притаманними цьому процесу атрибутами: самовідчуття, саморозуміння, самоусвідомлення, самовизначення, самоосвіта, самовиховання, самоорганізація, самореалізація, самоактуалізація. «...*Праця, праця в кожній годині / Напружена, блискача над собою, над усім – / Україні, людині, просто світлій днині / Складаю працю, як будую дім...*» (з циклу Ю. Липи «Пасьянс» (1930), присвяченого Є. Маланюку) [3, с. 89]. Біографи В. Стуса мають усі підстави для того, щоби підписатися під кожним цим словом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучеренко С. Чорноморець : біографічний нарис. У кн.: Стамбол І., Кучеренко С. Іван та Юрій Липи. Тарасівець і Чорноморець. Харків : Фоліо, 2016. С. 63–119.
2. Липа Ю. Призначення України. Львів : Хортиця, 1938. 305 с.
3. Липа Ю. Час людини: поезії та проза / упоряд., вступ. ст. та прим. С. В. Кучеренко. Харків : Фоліо, 2016. 588 с.
4. Лівницька-Холодна Н. Юрій Липа, якого я знала: уривок зі спогадів «Про моїх поетів». *Сучасність*. 1987. № 1. С. 45–55.
5. Маланюк Е. Юрій Липа – поет і перекладач. *Зарубіжна література*. 2000. № 37 (жовтень). С. 1–2.
6. Райбедюк Г. Б. Антропологічна складова художньо-філософської концепції письменника (на матеріалах творчості Ю. Липи та В. Стуса). *Наук. праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка*. Серія : Філолог. науки / відп. ред. Л. Марчук. Вип. 21. Кам'янець-Подільський : ПП Потапов, 2010. С. 33–38.
7. Райбедюк Г. Б. Націєтворчий потенціал лірики Ю. Липи та поетів-дисидентів. *Четверті Липівські читання* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практич. конф. / упоряд. Г. Дольник. Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2009. С. 114–123.
8. Сохань Л. В. Жизнетворчество как искусство: социологические очерки, социально-психологическое эссе, интервью, глоссарий. Київ : Наукова думка, 2014. 288 с.
9. Стус В. Твори в 4 т., 6 кн. Т. 1, кн. 1. Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть / упоряд. М. Гончарук, В. Макарчук, Д. Стус. Львів : Просвіта, 1994. 431 с.
10. Стус В. Твори в 4 т., 6 кн. Т. 2. Час творчості: поетичні твори та переклади / упоряд. Г. Бурлака, О. Дворко, Д. Стус; передм. Д. Стуса. Львів : Просвіта, 1995. 429 с.
11. Стус В. Твори в 4 т. 6 кн. Т. 4. / упоряд. М. Гончарук, С. Гальченко. Львів : Просвіта, 1998. 544 с.
12. Стус В. Твори в 4 т., 6 кн. Т. 5 (додатковий). Переклади / упоряд. М. Гончарук. Львів : Просвіта, 1998. 392 с.
13. Стус Д. Василь Стус – життя як творчість. Київ : Факт, 2005. 368 с.